
MANUEL PÉREZ SALDANYA

NOTES PER A UNA ESTILÍSTICA DELS TEMPS VERBALS*

Time present and time past
Are both perhaps present in time future,
And time future contained in time past.

T. S. Eliot, *Four Quartets*.

0. INTRODUCCIÓ

L'estudi dels temps verbals és un dels temes més recurrents en els treballs d'estilística tradicional. Aquesta situació no deu resultar gens estranya si es pensa que el verb s'identifica amb el nucli oracional i que les seves propietats lèxiques i morfo-sintàctiques impregnen tota l'oració i en determinen les propietats bàsiques. Els temps verbals constitueixen un element central, ja que situen tota l'oració en unes coordenades temporals i delimiten el punt de vista amb què el parlant visualitza la situació designada per l'oració. Els temps verbals, a més, estableixen relacions díctiques i anafòriques, i atorguen una forta cohesió interna al discurs, a més d'ancorar-lo respecte a l'*ara* i *ací* de l'enunciació o respecte a un *aleshores* de l'enunciat. L'objectiu bàsic d'aquest treball consisteix a reprendre els estudis d'estilística tradicionals i presentar una caracterització de les categories del temps i de l'aspecte que permeti justificar alguna de les idees més recurrents en aquests estudis. En la primera part del treball, es

* Agraïixo a Llorenç Comajoan i Núria Alturo tots els suggeriments i comentaris fets a una versió prèvia d'aquest treball.

proposa una caracterització general dels temps d'indicatiu i, d'una manera més específica, de les categories del temps (§ 1.1), de l'aspecte (§ 1.2) i de la distància temporal (§ 1.3).¹ En la segona part, al seu torn, es parteix d'aquesta caracterització per justificar la idea que el passat (simple o perifràstic) és el temps narratiu per excel·lència, el temps que s'identifica amb el primer pla de la narració i amb la seqüenciació d'esdeveniments (§ 2.1). Així mateix, s'argumenta que en textos narratius, l'imperfet, i en menor mesura, el plusquamperfet i el condicional, s'identifiquen amb el segon pla, o amb el rerefons narratiu (§ 2.2). La tercera part d'aquest treball se centra en l'estudi d'alguns usos estilísticament marcats de l'imperfet (§ 3.1), del futur i el condicional (§ 3.2), del plusquamperfet (§ 3.3) i del present (§ 3.4). Tots aquests usos tenen en comú el fet que apareixen en contextos en què els temps esmentats poden ser substituïts fàcilment pel passat (simple o perifràstic), sense que aquesta substitució es tradueixi en diferències semàntiques importants o modifiqui el valor de veritat de l'oració. El canvi, en tots els casos, únicament provocaria modificacions de caràcter pragmaestilístic.

1. LES CATEGORIES DEL TEMPS, L'ASPECTE I LA DISTÀNCIA TEMPORAL

Els temps verbals tenen un comportament referencial equiparable a les categories nominals.² Fet i fet, els temps verbals denoten intervals temporals d'una manera semblant a com els sintagmes nominals denoten entitats del món (del món real o d'un món possible). Una forma verbal com *cantarà*, per exemple, denota un interval temporal posterior al moment de l'acte de parla i assenyalava que la situació designada per l'oració es localitza en aquest interval. El tipus d'interval denotat i la localització d'aquest interval temporal depenen de tres dimensions o categories diferents: la categoria del temps, la de l'aspecte i la de la distància temporal.³

1.1. LA CATEGORIA DEL TEMPS

El temps és una categoria dística, una categoria que permet localitzar la situació designada per referència directa o indirecta al moment de l'acte de parla (Comrie 1976: § 01). Els temps verbals, de fet, es poden classificar en dues subclasses diferents, segons que el moment de la situació designada s'orienti directament al moment l'acte de parla o a un altre moment de referència que, alhora, s'orienta al moment de l'acte de parla. La gramàtica tradicional parla, respectivament, de temps absoluts i de temps relatius (cf. Par 1923: § 493-494; Badia 1994: § 246.2). Usant una terminologia de base pragmàtica i textual, es pot parlar igualment de temps dístics en sentit estricte i de temps (ana)fòrics (cf. Cabré i Rigau 1986: 1991-192); això és, de temps que s'orienten exclusivament al moment de l'acte de parla i de temps que s'orienten a un moment de referència que ha de ser recuperat, generalment, a partir del context discursiu. La

(1) Per a designar els temps verbals, en aquest treball s'usaran les denominacions que s'exemplifiquen tot seguit amb la tercera persona del singular del verb *cantar*: present (*canta*), perfet (*ha cantat*), passat simple (*cantà*), passat perifràstic (*va cantar*), passat anterior (*hagué cantat* o *va haver cantat*), imperfet (*cantava*), plusquamperfet (*havia cantat*), futur (*cantarà*), futur perfet (*haurà cantat*), condicional (*cantaria*) i condicional perfet (*hauria cantat*).

(2) El caràcter referencial de la categoria del temps ha estat defensat, entre d'altres, per Partee (1984) i Enç (1987).

(3) Per a una anàlisi més detallada d'aquestes categories en català es pot consultar Alturo (1997).

(4) En el cas dels condicional, els moments P, R i S no estan linealitzats; això és: R s'orienta respecte a P i S respecte a R, però S no estableix cap relació directa amb P, com mostra el fet que la situació designada pugui ser anterior, coincident o posterior a l'acte de parla: *Em va dir que arribarien a València ahir, que ara es trobarien aquí amb nosaltres i que demà se'n tornarien a Chicago*.

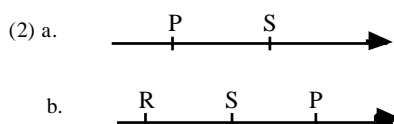
En aquesta oració els condicionals de les completives indiquen posterioritat respecte al moment passat a què es refereix l'oració principal, amb independència que el primer sigui anterior a l'acte de parla (*ahir*); el segon, simultani (*ara*), i el tercer, posterior (*demà*). En (2b), s'han representat els tres moments en la mateixa línia temporal per simplificar la representació. No cal dir que ara ens referim únicament als usos temporals del condicional (al seu valor de futur de passat), però no als usos modals (els valors d'irrealitat present o futura), que no es tindran en compte en compte en aquest treball.

(5) La caracterització dels temps verbals a partir de moments (o intervals) temporals fou proposada, originàriament, per Reichenbach (1947) i ha estat adoptada, entre d'altres, per Horstein (1977 i 1990), Comrie (1985), García Fernández (1995 i 1998) o Carrasco (1998). Una anàlisi paral·lela es pot trobar en els treballs de Bull (1960) i Rojo (1974), amb la diferència, però, que els temps s'hi delimiten a partir de vectors i no de moments temporals.

distinció entre els temps absoluts (o dítics) i els relatius (o anafòrics) es pot exemplificar fàcilment a partir dels usos temporals del futur i el condicional. Tots dos temps indiquen posterioritat: el futur, pel fet de ser un temps dític, assenyala posterioritat respecte al moment de l'acte de parla; el condicional, pel fet de ser un temps anafòric, posterioritat respecte a un moment de referència passat i recuperable, normalment, a partir del discurs previ. Aquestes distincions es poden exemplificar a partir de les oracions de (1).

- (1) a. Demà anirem a casa de la Gemma.
b. Em va dir que l'endemà aniríem a casa de la Gemma.

La diferència entre el futur i el condicional dels exemples de (1) es pot delimitar per mitjà dels esquemes temporals de (2), on S representa el moment de la situació designada (l'acció d'*anar-a-casa-de-la-Gemma*), P, el moment de l'acte de parla, i R, el moment de referència, i on la fletxa simbolitza metafòricament el transcórrer del temps des del passat al futur.

En (2a), corresponent a l'oració (1a), S és simplement posterior a P; en (2b), corresponent a (1b), R és anterior a P i S posterior a R.⁴ En aquest cas, a més, R es recupera discursivament, ja que fa referència al moment en què es produeix la situació designada per l'oració principal (la situació de *comentar-una-cosa-a-en-Pere*).⁵

Tenint en compte que els temps poden assenyalar relacions d'anterioritat, de posterioritat i de simultaneïtat, i que aquestes relacions poden orientar-se al moment de l'acte de parla o a un altre moment anterior a l'acte de parla, s'obtenen, teòricament, sis oposicions temporals diferents. Aquestes oposicions es poden sintetitzar mitjançant les paràfrasis següents: 'abans d'ara', 'ara' i 'després d'ara', d'una banda, i 'abans d'aleshores', 'aleshores' i 'després d'aleshores', de l'altra. Heus aquí el sistema d'oposicions temporals del mode indicatiu exemplificat amb les terceres persones del singular del verb *cantar*.

(3)	<i>anterioritat</i>	<i>simultaneïtat</i>	<i>posterioritat</i>
<i>temps absoluts</i>	va cantar (ha cantat)	canta	cantarà
<i>temps relatius</i>	(havia cantat)	cantava	cantaria

El quadre de (3) requereix alguns comentaris. El primer té a veure amb el fet que no hi apareguin formes com ara el futur perfet (*haurà cantat*), el condicional perfet (*hauria cantat*) i el passat anterior (*hagué cantat* o *va haver cantat*). La causa és que, com s'indica en el § 1.2, aquestes formes són pures variants aspectuals de les formes simples corresponents i no poden assolir valors temporals diferents dels de les formes simples. Una raó semblant explica que s'hagin posat entre parèntesis les formes corresponents al perfet (*ha cantat*) i al plusquamperfet (*havia cantat*): aquestes formes sí que poden assolir valors temporals diferents dels de les formes simples paral·leles (i per això s'han col·locat al quadre) però al mateix temps també es comporten, en alguns casos, com a variants aspectuals de les formes simples (i per això els parèntesis). L'última remarca té a veure amb el fet que el passat (*va cantar* o *cantà*) i el perfet (*ha cantat*) apareguin en la mateixa casella. Com és obvi, aquesta ubicació està motivada pel fet que tots dos temps indiquen anterioritat respecte al moment l'acte de parla, tot i que, com es veurà en el § 1.3, es diferencien a partir de la distància temporal existent entre el moment de la situació i el de l'acte de parla.

1.2. LA CATEGORIA DE L'ASPECTE

L'aspecte, a diferència del temps, no és una categoria dítica. L'aspecte, concretament, té a veure amb la temporalitat interna de la situació designada i, d'una manera més específica, amb la manera com es visualitza aquesta situació (Comrie 1976; Dahl 1985; Smith 1991) i amb la part de la situació que s'assevera (Klein 1995). Usant una metàfora bastant habitual en els estudis sobre els temps verbals, es pot dir que l'aspecte es comporta com una lupa que permet visualitzar una situació de maneres diferents. L'aspecte és, doncs, una categoria de punt de vista i, per tant, una categoria subjectiva, ja que una mateixa situació pot ser presentada de maneres diferents segons el punt de vista que s'adopti. En català, i en la resta de llengües romàniques, es poden distingir tres tipus d'aspecte: l'aspecte imperfectiu, l'aspecte perfectiu i l'aspecte perfet. Les diferències existent entre l'aspecte imperfectiu i el perfectiu estan íntimament relacionades amb les oposicions temporals delimitades en l'epígraf anterior i, en general, es pot afirmar que aquestes oposicions aspectuals se superposen a les oposicions temporals. La situació és una mica diferent en el cas de l'aspecte perfet, que, com es veurà, s'associa exclusivament a les formes compostes amb l'auxiliar *haver*.⁶

(6) L'aspecte és una categoria gramatical que cal no confondre amb la modalitat de l'acció (també anomenada *Aktionsart* o *aspecte lèxic*): l'aspecte és una categoria gramatical (una categoria que s'expressa per mitjà de les marques flexives del verb o de perífrasis molt gramaticalitzades) mentre que la modalitat de l'acció és una categoria lèxica, identificada fonamentalment amb el significat del predicat verbal. L'aspecte, d'altra banda, és una categoria subjectiva (una categoria de punt de vista) enfront de la modalitat de l'acció, que és una categoria objectiva (i fa referència a la situació designada i no a la manera com es visualitza). Tenint en compte l'aspecte, els temps verbals es poden classificar, com s'acaba d'indicar, en imperfectius, perfectius i perfets. Tenint en compte la modalitat de l'acció, en canvi, els predicats verbals i les oracions es poden classificar segons que denotin estats, activitats, processos, etc. Per a un estudi de la modalitat de l'acció i de les relacions que estableix amb la categoria de l'aspecte, vegeu, entre d'altres, Binnick (1991), Smith (1991), Alturo (1997, 1999) i Havu (1997: cap. 6).

1.2.1. L'aspecte imperfectiu i el perfectiu

Les formes perfectives visualitzen la situació designada de manera global, com un tot, enfront de les formes imperfectives que designen situacions en curs o situacions obertes. Pensem, per exemple, en el petit fragment de (4).

- (4) Ahir vaig parlar amb l'Enric. Mentre hi parlava, em vaig adonar que...

En aquest exemple, la mateixa situació de *parlar-jo-amb-l'Enric* apareix visualitzada de dues maneres diferents. En el primer cas, amb la forma perfectiva *vaig parlar*, que presenta la situació com un tot perfectament delimitat; en el segon, amb la forma imperfectiva *parlava*, que focalitza el desenvolupament d'aquesta situació. Els límits d'aquest treball ens impedeixen delimitar de manera detallada les diferents subaccepcions d'aquestes dues categories aspectuals. A tall purament orientatiu, ens limitarem a apuntar que, enfront de la unicitat de l'aspecte perfectiu, l'aspecte imperfectiu presenta tres accepcions clarament diferenciades: la progressiva, l'habitual i la contínua. Aquestes accepcions estan íntimament relacionades amb el tipus de verb, o predicat verbal, i amb les expressions temporals que s'usen en l'oració. Heus aquí un exemple de cada accepció:

- (5) a. Vam entrar sense fer soroll. A l'aparell de música *sonava* una cançó de John Coltrane.
En Lluís *preparava* el sopar i en Pere *llegia* el diari.
b. L'any passat les classes *començaven* a quarts de nou.
c. No *parava* d'observar-nos mentre *parlàvem* amb tu.

L'accepció progressiva, que pot ser exemplificada amb els imperfets de (5a), es caracteritza pel fet que presenta una situació en curs i focalitza un punt del desenvolupament d'aquesta situació. L'accepció habitual, corresponent a l'oració (5b), assenyalava que una situació es repeteix de manera més o menys regular un nombre indeterminat de vegades durant el temps que es pren com a referència. Finalment, l'accepció contínua, corresponent als imperfets de (5c), indica que una situació es manté estable durant el temps que es pren com a referència.⁷ Allò que tenen en comú les diferents accepcions de l'imperfet és el fet que presenten situacions d'una manera estàtica i no delimitada, sigui perquè s'*estan* produint en el moment de referència (accepció progressiva) sigui perquè permeten caracteritzar un interval de temps (accepcions habituals o durativa). I això enfront del passat (simple o perifràstic), que, a causa del seu valor perfectiu, és un temps que individualitza esdeveniments passats (Espunya 1996: § 7.2).

L'oposició entre l'aspecte perfectiu i l'imperfectiu és molt clara quan es compara l'imperfet i el passat (simple o perifràstic), i, per això, l'hem utilitzada per a exemplificar els valors de les dues categories aspectuals. Aquestes oposicions temporals, però,

(7) Per a una anàlisi més detallada de les accepcions de l'aspecte imperfectiu, vg. Comrie (1976: § 1.2), García Fernández (1998) i Espunya (1996: § 7).

reapareixen en altres formes verbals, ja que, com s'ha apuntat, les distincions aspectuals se superposen a les temporals delimitades a (3). Efectivament: els temps que indiquen simultaneïtat (el present i l'imperfet) tenen un aspecte imperfectiu; els temps que indiquen anterioritat (el passat i, en alguns usos, el perfet i el plusquamperfet) tenen un aspecte perfectiu; finalment, els temps que indiquen posterioritat (el futur i el condicional) tenen un aspecte neutre: normalment s'usen com a perfectius però, en determinats casos, poden assumir les accepcions pròpies de l'aspecte imperfectiu. El caràcter neutre d'aquests temps es pot exemplificar fàcilment traslladant a l'àmbit de la posterioritat oracions en passat en què s'estableixin oposicions aspectuals. Traslladem, per exemple, a l'esfera del futur el text de (5a) que conté un temps perfectiu i tres d'imperfectius:

- (6) Entrarem sense fer soroll. A l'aparell de música (segur que) sonarà una cançó de John Coltrane. (M'ho estic imaginant:) En Lluís {prepararà /estarà preparant} el sopar i en Pere {llegirà /estarà llegint} el diari.

Com es pot comprovar en aquest text, el futur és un temps no marcat aspectualment. Segons el context, pot ser perfectiu o imperfectiu: és perfectiu en el primer cas (*entrarem*) i imperfectiu en la resta (*sonarà*, *prepararà*, etc.). L'accepció progressiva de l'aspecte imperfectiu, a més, pot expressar-se per mitjà del futur simple però en molts casos resulta més natural si el futur es combina amb la perífrasi progressiva *estar* més gerundi.

1.2.2. L'aspecte perfet

L'aspecte perfet caracteritza tots o alguns dels usos de les formes compostes amb l'auxiliar *haver*: tots els usos en el cas del futur perfet, el condicional perfet i el passat anterior; una part dels usos en el cas del perfet i el plusquamperfet. Anem, però, pas a pas. L'aspecte perfet té un caràcter relacional i, en general, no visualitza la situació designada per l'oració sinó l'estat de coses que se'n deriva en un moment posterior (sigui el moment de l'acte de parla o sigui un altre moment de referència). Dit amb unes altres paraules: l'aspecte perfet estableix una relació entre la situació designada i un estat de coses posterior a aquesta situació. Tenint en compte la relació concreta que s'hi estableix, generalment es diferencien tres accepcions de l'aspecte perfet: la resultativa, l'experiencial i la inclusiva. En (7), s'exemplifiquen aquestes tres accepcions amb el perfet (o el present perfet).

- (7) a. Ja hem acabat el treball.
b. Pregunta-ho a la Lluïsa que ha estat a Chicago.
c. Sempre han viscut a València i els agrada molt.

En (7a) el perfet té una accepció resultativa i indica l'estat present producte d'una acció passada: 'el treball està acabat'. En (7b) presenta una accepció experiencial i fa

referència, per tant, a un estat d'experiència present producte també d'una o unes situacions passades: 'la Lluïsa coneix Chicago perquè hi ha estat i per tant et pot explicar el que necessites d'aquesta ciutat'. En (7c), finalment, l'oració designa una situació durativa que es va iniciar abans de l'acte de parla i que es manté en aquest moment.⁸

La diferència bàsica entre l'aspecte perfectiu i el perfet té a veure amb la possibilitat o no de visualitzar la situació designada: amb l'aspecte perfectiu la situació es visualitza com un tot i, per tant, és possible que l'oració contingui expressions adverbials que facin referència al moment precís en què es produeix la situació, com en (8a,b); amb l'aspecte perfet, en canvi, no es visualitza la situació pròpiament dita i, per tant, no és possible que l'oració contingui una expressió temporal referida al moment de la situació, com mostra la agramaticalitat de (8c,d).

- (8)
- a. Vam acabar el treball a les dotze del matí.
 - b. La Lluïsa va estar a Chicago l'any passat.
 - c. *Ja hem acabat el treball a les dotze del matí.
 - d. *Pregunta-ho a la Lluïsa que ha estat a Chicago l'any passat.

Si una oració amb aspecte perfet conté una expressió temporal, aquesta expressió no especifica el moment de la situació sinó el moment de referència en què es localitza l'estat de coses posterior a la situació. En (9), per exemple, l'expressió temporal *a les set* no indica el moment en què es realitzen les accions de sopar i de sortir de casa sinó un moment posterior en què aquestes accions ja s'han realitzat.

- (9)
- a. A les set ja havíem sopat i havíem sortit de casa.
 - b. A les set ja haurem sopat i haurem sortit de casa.

D'acord amb el que s'ha assenyalat fins ara cal concloure que les formes compostes no constitueixen un sistema absolutament homogeni. El futur perfet, el condicional perfet i el passat anterior únicament presenten valors de perfet i, fonamentalment, l'accepció resultativa. El perfet i el plusquamperfet, en canvi, poden tenir, a més de les tres accepcions delimitades fins ara, valors perfectius semblants als del passat (simple o perifràstic). Efectivament, de manera semblant al passat (simple o perifràstic), el perfet i el plusquamperfet poden referir-se a situacions visualitzades de manera global i poden usar-se en oracions juntament amb expressions temporals que especifiquin el moment concret de la situació. Aquest comportament es pot constatar fàcilment en els exemples de (10), en els quals l'expressió temporal designa el moment en què es produeix l'acció d'anar-se'n.

(8) Per a una anàlisi més detallada de les diferents accepcions del perfet, vegeu Comrie (1976: § 3), García Fernández (1998) i Alturo (1998, 2000).

- (10)
- a. Se'n van anar a les deu.
 - b. Se n'han anat a les deu.
 - c. Em va dir que se n'havien anat a les deu.

Com s'indica en el quadre de (3), en aquest ús perfectiu, el *perfet* és un temps absolut que assenyalava anterioritat respecte al moment de l'acte de parla mentre que el *plusquamperfet* és un temps relatiu que assenyalava anterioritat respecte a un moment de referència passat.

1.3. LA DISTÀNCIA TEMPORAL

Per acabar la caracterització dels temps verbals d'indicatiu cal esmentar, encara, una tercera categoria: la de la distància temporal. Com s'ha apuntat suara, alguns usos del *perfet* comparteixen amb el passat (simple o perifràstic) el valor temporal d'anterioritat respecte a l'acte de parla i el valor aspectual perfectiu. En aquests casos, la diferència entre els dos temps té a veure exclusivament amb la distància temporal que s'estableix entre el moment de la situació i el de l'acte de parla. En efecte: el *perfet* és un passat hodiernal, un passat circumscrit al límits del dia en què es produeix l'acte de parla (al dia d'avui) mentre que el passat, simple o perifràstic, és un passat prehodiernal, un passat necessàriament anterior al dia en què es produeix l'acte de parla, com mostren les diferències de gramaticalitat de les oracions següents:

- (11) a. Hem anat al mercat {aquest matí / avui a les deu / *ahir al matí / *fa dos dies}
b. Vam anar al mercat {*aquest matí / *avui a les deu / ahir al matí / fa dos dies}

D'acord amb el que acabem d'assenyalar es pot concloure que l'oposició existent entre el *perfet* i el passat (simple o perifràstic) és una oposició complexa que té a veure unes vegades amb l'aspecte i unes altres amb la distància temporal. En les oracions de (11), l'oposició té a veure amb la distància. En (12), en canvi, té a veure amb l'aspecte, ja que el *perfet* i el passat visualitzen de manera diferent la mateixa situació: amb el *perfet* es visualitza el resultat de la situació (la Lluïsa té el braç trencat a hores d'ara) i amb el passat la situació pròpiament dita (la situació de trencar-se el braç ocorreguda amb anterioritat al dia d'avui).

- (12) La Lluïsa s'ha trencat el braç. Se'l va trencar ahir a la tarda.

2. ELS TEMPS VERBALS I LA NARRACIÓ

2.1. LES SEQÜÈNCIES NARRATIVES

La propietat estilística més definitòria dels temps perfectius és la capacitat que presenten de construir seqüències narratives; això és, la capacitat d'aparèixer en seqüències en què l'ordre de les oracions reproduceix icònicament l'ordre dels esdeveniments narrats.⁹ Una de les seqüències més reiterades per a exemplificar aquesta capacitat és la que correspon al fragment de la *Guerra de les Gàl·lies* en què Juli Cèsar afirma

(9) Pel que fa al tema de les seqüències narratives es pot consultar, entre d'altres, Labov (1977: 359-366), Dahl (1985: 112-113) i, en català, Maingueneau i Salvador (1995: § 2.7).

allò de *veni, vidi, vici*; això és, el fet que primer va arribar al lloc on era l'enemic, després va observar l'enemic i finalment el va vèncer. El caràcter icònic de la seqüència implica, òbviament, que no sigui possible modificar l'ordre de les oracions sense alterar el significat o les inferències que s'extrauen del discurs narratiu: l'ordre cronològic i causal és el que reproduïx l'ordre lineal. El fragment de (13) ens pot servir per a exemplificar aquesta capacitat amb un temps perfectiu com el passat perifràstic.

- (13) Va entrar a casa, va deixar les claus damunt de la taula del rebedor, va guardar l'abric a l'armari i es va deixar caure sobre el sofà del menjador.

Com ocorre amb el petit fragment de Cèsar, en el fragment de (13), l'ordre de les oracions en passat s'interpreta de manera seqüenciada i reproduïx l'ordre dels esdeveniments denotats sense necessitat d'explicitar aquesta relació per mitjà de marcadors discursius o temporals del tipus *en primer lloc, tot seguit, més tard*, etc. Notem, en aquest sentit, que les seqüències típicament apareixen en oracions coordinades, o purament juxtaposades, i, en el cas de les subordinades, es limiten bàsicament a les temporals introduïdes per *quan* (o nexes equivalents): *Quan va entrar a casa va sentir un estrany soroll a la cuina*.

La mateixa capacitat de construir seqüències narratives es retroba en els altres temps verbals amb usos perfectius; això és, en el perfet, el plusquamperfet, el futur i el condicional. En (14) s'exemplifica aquesta possibilitat amb el perfet i el futur.

- (14) a. Hem sortit de casa a les deu, hem anat al mercat, hem fet la compra i hem tornat sense aturar-nos enlloc.
b. Demà anirem a casa dels teus pares, els ho explicarem tot i els demanarem disculpes.

El fet que tots els temps amb valor perfectiu puguin construir seqüències narratives no vol dir, però, que tots tinguin la mateixa capacitat narrativa. El perfet, per exemple, pot construir seqüències quan presenta el valor de passat hodiern (el valor perfectiu) però no quan desenvolupa alguna de les accepcions pròpies de l'aspecte perfet. El fet, d'altra banda, que el valor narratiu se circumscriu als límits temporals establerts pel dia d'avui fa que aquest temps s'usi fonamentalment en discursos orals (en discursos en què són habituals les narracions de fets ocorreguts recentment) i molt menys en textos escrits. El futur, d'altra banda, designa situacions que encara no han ocorregut i, conseqüentment, és una forma habitual en discursos orals en què el parlant planeja o preveu la realització d'uns esdeveniments, però no en textos escrits. En resum, doncs, es pot afirmar que, tot i que la capacitat de construir seqüències narratives és indissociable de l'aspecte perfectiu, aquesta propietat resulta molt més definitiva en el cas del passat (simple o perifràstic), en el cas del temps narratiu per excel·lència.¹⁰

Deixant de banda aquestes diferències, és interessant que ens centrem, ni que sigui breument, en l'associació que s'estableix entre la perfectivitat i la seqüenciació

(10) La seqüenciació també és possible amb l'accepció habitual de l'imperfet, com es pot comprovar en el fragment següent: *El dissabte arribàvem al poble dels avis a les cinc de la tarda. Saludava els avis, agafava el berenar i me n'anava corrents a veure els amics*. En aquest cas, però, no es tracta d'una seqüència d'esdeveniments individuals sinó d'una seqüència d'esdeveniments que es repeteixen de manera habitual.

narrativa. La seqüenciació és una propietat característica, però no necessària, de les formes perfectives. La seqüenciació, de fet, té un caràcter pragmàtic i inferencial: és una propietat relacionada amb el principi d'economia segons el qual l'emissor tendeix a aportar la màxima informació amb el mínim de recursos possibles i, paral·lelament, el receptor tendeix a inferir el màxim d'informació possible dels mínims recursos a què té accés (cf. Horn 1984). La inferència de seqüenciació es justifica a partir tant de les propietats de l'aspecte com de les propietats del discurs narratiu. Pel que fa a l'aspecte, el fet que les formes perfectives designen situacions de manera global i delimitada afavoreix una interpretació segons la qual les situacions no se superposen temporalment (cf. Comrie 1985: 26-28).¹¹ Aquesta possibilitat, d'altra banda, es veu afavorida per les mateixes propietats del discurs narratiu, on prototípicament es designa una successió d'esdeveniments. Dit amb unes altres paraules: sempre que no hi hagi cap indicació en contra, el receptor tendirà a inferir que, en un context narratiu, les oracions que contenen verbs en passat i que designen esdeveniments limitats constitueixen una seqüència temporalment ordenada.

El fet que la seqüenciació sigui una propietat inferencial explica fàcilment que aquesta inferència es pugui veure bloquejada si el context no és adequat o si així s'indica explícitament. En un fragment com ara *La Núria es va quedar embarassada i es va casar*, tendim a inferir un ordre temporal i causal, segons el qual la situació designada en la primera oració és anterior i és la causa de la situació designada en la segona oració: *post hoc, ergo propter hoc* diu l'adagi llatí. Aquesta inferència, tanmateix, es pot cancel·lar afegint simplement *però no en aquest ordre*. La seqüenciació es pot veure igualment cancel·lada en aquells casos en què s'enumeren fets ocorreguts en un determinat interval de temps, com en (15).

- (15) L'estiu passat vam anar d'excursió a Lisboa, vam visitar els meus pares i vam aprofitar per passar uns dies amb uns amics a Alacant.

En aquest context, l'emissor no actua com a narrador sinó que es limita a enumerar uns fets que no necessàriament han hagut d'ocórrer en l'ordre en què es presenten. El fragment anterior, de fet, seria vertader tant si les situacions designades van ocórrer en l'ordre en què apareixen com si ocorregueren en un ordre diferent. Tampoc no hi ha narració en contextos explicatius; això és en aquells casos en què en una oració s'introdueix un tema discursiu nou que és explicat o comentat en les oracions següents. En un fragment com el de (16), per exemple,

- (16) En Pere i la Marta es van separar. La Marta es va enamorar d'una altra persona i en Pere no ho va poder suportar.

la primera oració introdueix el tema de la separació d'en Pere i la Marta, mentre que les dues oracions coordinades següents expliquen les causes d'aquesta separació i fan referència, per tant, a fets anteriors.

(11) La interpretació superposada de dues oracions amb verbs en passat (simple o perifràstic) requereix un context adequat; generalment un context en què la superposició apareix explicitada lèxicament: *Mentre en Pere estigué als Estats Units, la Lluïsa va contestar totes les seves telefonades, En Pere va sortir al mateix temps que en Lluís va entrar.*

2.2. EL PRIMER I EL SEGON PLA DE LA NARRACIÓ

Una distinció tradicional en els estudis sobre l'estructura dels textos narratius és la que fa referència als dos plans de la narració: el primer pla (el *foreground*, o la *figura* en termes gestàltics) i el segon pla (el *background*, o el *fons* en termes gestàltics). El primer pla s'identifica amb la part més central o rellevant del discurs, amb l'esquelet de la narració o amb la seva estructura bàsica; el segon pla, en canvi, amb la part que no contribueix de manera directa a l'objectiu del narrador però que serveix per a comentar, ampliar o desenrotllar el primer pla (Hopper i Thompson 1980: 280ss.). Un dels elements que contribueix de manera més clara a establir els dos plans és l'ús dels temps verbals: hi ha temps que s'associen fonamentalment al primer pla i d'altres, en canvi, que corresponen típicament al segon pla. No cal dir que la distinció entre un pla i l'altre és sovint una qüestió de grau i que aquestes categories discursives disten molt de ser absolutes.

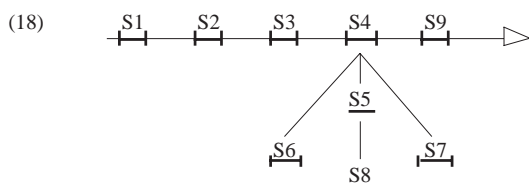
Centrant-nos en la relació que s'estableix entre la temporalitat i la narració, es pot afirmar que el primer pla s'identifica bàsicament amb les seqüències de verbs que designen situacions limitades i que es construeixen en un temps amb aspecte perfectiu, essencialment en passat, simple o perifràstic.¹² El segon pla, en canvi, està format per les oracions en què s'usa l'imperfet i, en menor mida, els altres temps anafòrics de passat (el plusquamperfet o el condicional).¹³ El passat, com s'ha indicat, introdueix típicament esdeveniments seqüenciats: cada nou passat denota un esdeveniment delimitat i ulterior al designat pel passat immediatament anterior, i fa progressar la narració atorgant-hi un clar dinamisme. Els temps relatius, en canvi, no fan progressar la narració, ja que són temps que assenyalen relacions temporals a partir d'un moment de referència recuperable discursivament i que se situen, per tant, fora de la línia temporal del discurs. L'imperfet, per exemple, denota situacions simultànies en el passat (és un present de passat); el plusquamperfet, situacions anteriors en el passat (és un passat de passat), i el condicional, situacions que es preveu que ocorraran posteriorment a un moment passat (és un futur de passat). Els dos plans es poden constatar fàcilment en un fragment narratiu com el de (17), on cada situació apareix marcada amb un índex numèric.

- (17) Va entrar a casa (S1), va deixar les claus a la tauleta del rebedor (S2) i se'n va anar directament a l'habitació (S3). Es va deixar caure sobre el llit (S4). Estava molt cansat (S5). La nit anterior no havia dormit gens bé (S6) i a les cinc tindria l'entrevista (S7) que tant el preocupava (S8). Es va quedar adormit de seguida (S9).

L'esquema temporal corresponent a aquest fragment es pot representar com segueix:

(12) En narracions orals, o en narracions que imiten el discurs oral, el passat (simple o perifràstic) es troba sovint en alternança amb el present narratiu. Sobre aquest tema, vg. § 3.5.

(13) Juntament amb l'ús dels temps verbals s'han identificat altres factors associats típicament a cadascun dels plans. El primer pla (i, en general, les seqüències narratives) solen presentar oracions coordinades o juxtaposades i es construeixen amb verbs que designen situacions limitades (o que assoleixen un caràcter limitat en combinació amb un temps perfectiu). El segon pla, en canvi, tendeix a identificar-se amb l'àmbit de les oracions subordinades i es construeix amb verbs estatius o amb verbs duratius i sense fi intrínseca. Si gui com sigui, es tracta de característiques prototípiques però en cap cas no de propietats necessàries ni suficients. Per a un estudi més aprofundit d'aquestes característiques, vegeu, entre d'altres, Reinhart (1984) o Depraetere (1996).

Com es pot observar en aquesta representació, el primer pla de la narració està constituït per les oracions en passat perifràstic, que designen les situacions 1, 2, 3, 4 i 9. Cadascuna d'aquestes oracions denota una situació que és subsegüent en la línia temporal respecte a la que denota l'oració precedent en passat perifràstic. En el cas de S9, la relació de subseqüència no és, per tant, respecte a S8 sinó respecte a S4. El segon pla, d'altra banda, està constituït per les oracions que denoten la resta de situacions. Aquestes oracions no fan avançar la narració i es limiten a designar situacions orientades temporalment respecte al moment de referència introduït pel passat perifràstic immediatament anterior (el passat perifràstic de S4). En aquest cas, l'imperfet designa situacions simultànies a aquest moment i, més concretament, situacions estatives que descriuen l'estat físic (S5) i anímic (S8) del subjecte. El plusquamperfet designa una situació anterior a aquest moment (S6), i el condicional, una situació posterior (S7). Centrant-nos en els dos temps típics del relat, es pot afirmar que el passat (simple o perifràstic) és el temps narratiu per excel·lència, el temps que introdueix les situacions actives més rellevants i les situacions que fan avançar la narració. I això enfront de l'imperfet, que és un temps bàsicament descriptiu, un temps que introdueix situacions estatives que se superposen temporalment a unes altres situacions o a un moment de referència passat.

2.3. USOS NO ANCORATS DELS TEMPS RELATIUS

Un tret bastant recurrent en els inicis d'algunes narracions consisteix a utilitzar els temps relatius (els temps amb què es construeix bàsicament el segon pla) sense un moment de referència explícit, o amb un moment de referència poc definit. El recurs és ben conegut en el cas de les fórmules estereotipades amb què s'inicien les rondalles populars: *Això era i no era...*, *Temps era temps...*, *Això diu que era...*, *Hi havia una vegada...*, *Fa moltíssims anys vivia...*, etc. Aquestes fórmules, construïdes en molts casos amb verbs estatus (*ser* i, en menor mesura, *haver-hi*, *viure*) en imperfet, serveixen per a dibuixar el rerefons temporal i espacial imprecís i màgic de la narració: un rerefons totalment deslligat de l'*hic et nunc* del narrador.¹⁴

Un recurs semblant, però ara utilitzat en les narracions cultes, consisteix a començar un relat, una novel·la o un capítol d'una novel·la *in medias res*; això és, iniciar la narració amb un o diversos temps relatius que no apareixen ancorats per cap temps de referència explícit. En (18) s'arreglen diferents mostres d'aquest recurs estilístic.

(14) Les fórmules contenen altres elements que contribueixen igualment a la creació d'aquest món imprecís i alternatiu: el pronom demostratiu sense antecedent (*això*), les expressions temporals i espacials indefinides (*una vegada*, *fa molts anys*, *un país llunyà*, *quan els animals parlaven* i *els homes callaven*, etc.) o l'ús del verb de llengua *dir* en una tercera persona amb valor genèric o impersonal (*diu*).

Els fragments (19a i b) corresponen a l'inici de dos capítols de la novel·la *Mirall trencat* de Mercè Rodoreda; el fragment de (19c), a l'inici d'un conte de Pere Calders.

- (19) a. Sala Valldaura havia tancat els ulls mentre els violins anaven desgranant el primer tema de l'allegro con brio. Estava recollit, voltat d'aquelles onades que l'exaltaven i el deixaven gairebé sense respir. Quan després dels tres acords de l'orquestra el piano començà a repetir la frase inicial, obrí els ulls. (Rodoreda: *Mirall*, p. 46)
- b. N'hauria de parlar a la senyora Valldaura. Ell no era home per aguantar les bromes d'en Ramon i de la Maria ni un dia més. Havia estat condeixeble de Granados. Amic de Granados. (Rodoreda: *Mirall*, p.159)
- c. El meu amic Elias Caramar havia vist el món des de tots els angles oberts als mariners. (Calders: *Cròniques*, p. 113)

Notem que en aquest context l'ús de temps relatius contribueix a crear un ambient d'indefinició o de connivència amb el lector, que, suposadament, hauria de conèixer quin és el moment de referència a partir del qual s'estructuren les relacions temporals que introdueixen els temps relatius.

3. USOS MARCATS ESTILÍSTICAMENT

En els epígrafs anteriors ens hem centrat en els valors bàsics, o no marcats, dels temps verbals i en la manera com aquests valors justifiquen la construcció del discurs narratiu. Aquesta caracterització, sense deixar de ser bàsicament correcta, ha de ser matisada, ja que els temps verbals poden assolir, en alguns casos, valors que en contextos no marcats correspondrien a un altre temps. Per exemplificar aquest fet, analitzarem alguns usos desplaçats del present, l'imperfet, el futur, el condicional i el plusquamperfet, que, en contextos no marcats, correspondrien al passat (simple o perifràstic).¹⁵ Aquests usos impliquen la pèrdua d'algun dels trets bàsics de cada temps, però també l'aparició d'uns valors pragmàtics o estilístics que no apareixerien si s'usés el passat. Dit amb unes altres paraules: l'ús d'aquests temps en lloc del passat no es tradueix en un canvi del valor de veritat o del significat bàsic de l'oració (puix que aquests temps s'igualen temporalment i aspectualment al passat) però sí en uns canvis de caràcter pragmàtic i estilístic que generalment s'associen a un tipus concret de text.

(15) Per a referir-se a aquests usos marcats s'han utilitzat termes diferents. Rojo (1974) parla d'*usos dislocats*, ja que impliquen una reubicació dins el sistema d'oposicions temporals; Bull (1960), d'*usos no sistemàtics*; Hornstein (1990), d'*estructures temporals derivades*, i Smith (1991), d'*usos desplaçats*.

3.1. L'IMPERFET NARRATIU

Continuant amb el discurs narratiu, ens centrarem, en primer lloc, en l'ús de l'imperfet conegut com a *imperfet narratiu* (i també *imperfet pintoresc* o *imperfet de ruptura*). Es tracta d'un ús que apareix de manera quasi exclusiva en la llengua escrita i, molt especialment, en les obres narratives. No endebades, Weinrich (1964) vincula l'aparició d'aquest imperfet a la gran narrativa francesa decimonònica, a partir de la qual es degué exportar com a recurs estilístic a la narració de les altres llengües romàniques. Aquest ús de l'imperfet es pot exemplificar amb els fragments següents:

- (20) a. El 8 de febrer de 1699 moria l'aspirant Josep Ferran de Baviera. (Albertí: *L'onze*, p. 13)
 b. Una hora després, cobert de pols pertot arreu, el professor Stoneburner comprovava que, en efecte, el seu amic no mentia gens ni mica en dir que s'afartaria de desert. (Moret *L'América*, p. 95)

En aquests exemples és possible substituir els imperfets (*moria* i *comprovava*) pels paral·lels passats perifràstics (*va morir* i *va comprovar*) sense que s'alteri el valor de veritat de l'oració i sense que s'introdueixin diferències semàntiques rellevants. Les diferències, ja ho hem indicat, tenen un caràcter estilístic (o pragmaestilístic). Retornarem tot seguit sobre aquestes diferències. Abans, però, convé delimitar altres propietats definidores d'aquest ús marcat de l'imperfet. La primera propietat té a veure amb el fet que l'imperfet narratiu apareix normalment en oracions que presenten una expressió temporal tematitzada. Aquesta expressió generalment correspon a una data precisa, com en (20a), o té un caràcter anafòric i assenyala els temps transcorregut respecte a un esdeveniment assenyalat en el discurs previ, com en (20b). El caràcter tematitzat de l'expressió temporal juga un paper important en aquest ús de l'imperfet. Ja s'ha comentat més amunt que l'imperfet és un temps relatiu o (ana)fòric, un temps que s'orienta temporalment respecte a un moment de referència recuperable. Doncs bé, en aquests usos narratius és l'expressió temporal tematitzada la que introdueix el moment de referència a partir del qual s'interpreta l'imperfet. Dit amb unes altres paraules: l'imperfet narratiu es diferencia clarament dels usos canònics d'aquest temps pel fet que té un caràcter perfectiu i designa situacions acabades, però comparteix amb aquests usos la propietat de ser interpretat a partir d'un temps de referència (en aquest cas l'expressió temporal tematitzada de la qual es predica la situació designada amb la resta de l'oració).

La segona propietat està relacionada amb la modalitat de l'acció i, concretament, amb el fet que les oracions en què apareix aquest ús de l'imperfet designen situacions actives (esdeveniments) i, generalment, situacions actives que tenen un caràcter no duratiu, com ara *mourir*, *casar-se*, *esclatar una guerra*, *anar-se'n*, *sortir*, etc. Aquesta preferència de l'imperfet narratiu pels predicats que designen situacions no duratives té una explicació evident, ja que són aquestes situacions no duratives, juntament amb les expressions temporals que designen un moment precís i puntual, les que afavoreixen la interpretació perfectiva de l'imperfet.

La tercera i última propietat té a veure amb el context discursiu en què s'utilitza aquest temps i amb la funció organitzadora del discurs que hi aconsegueix. En aquests contextos l'imperfet permet caracteritzar un determinat moment temporal que, a grans trets, enllaça amb el tema del discurs anterior o introdueix el tema discursiu que serà desenvolupat tot seguit.¹⁶ Efectivament, l'imperfet narratiu s'utilitza fonamentalment en dos contextos diferents:

a) El context més típicament narratiu té a veure amb l'acabament d'una seqüència narrativa. En aquest cas, l'oració amb imperfet apareix precedida normalment d'una o

(16) Respecte als usos discursius de l'imperfet narratiu, vegeu, entre d'altres, Weinrich (1964 [1968]: 224 i ss.) i Tas-mowski-De Ryck (1985).

d'unes oracions en passat (i per això el nom d'*imperfet de ruptura*) i l'expressió temporal tematitzada assenyala l'interval temporal que s'estableix entre l'esdeveniment designat per l'oració en imperfet i el designat per l'oració prèvia en passat:

- (21) Tenia els ulls closos i no va veure la pistola que Soler havia col·locat al costat de la seva orella. Només sentí el tret, molt a prop, i un cop brutal amb el qual s'acabà tot. Poc després el seu cos sortia llançat del cotxe en marxa entre els matolls, desconjuntat com un ninot de drap. (Martín: *Muts*, p. 28)

En aquest fragment, l'imperfet tanca una seqüència narrativa (i, per això, el nom d'*imperfet de clausura* amb què s'ha designat també a vegades aquest ús) i permet caracteritzar el moment final de la seqüència i, per extensió, el conjunt de la seqüència, que assoleix, així, una clara unitat. L'oració en imperfet, des d'aquesta perspectiva, no es limita a designar un esdeveniment més dins d'una seqüència, com ocorreria si s'utilitzés el passat, sinó un esdeveniment que reprèn el tema de la seqüència i assenyala sovint l'efecte o la conseqüència de l'esdeveniment o els esdeveniments anteriors. Heus aquí dos exemples més d'aquest ús:

- (22) a. Però aquell esperit fort i superior estava allotjat en un cos malaltís, que anà ràpidament cap a la decadència, i el primer dia d'agost de 1917, a edat de 46 anys, En Prat de la Riba moria, en el seu poble natal de Castellterçol, deixant Catalunya dins una vertadera orfenesa. (Moll: *Un home*, p. 113)
- b. A correu seguit Orazio li va posar el següent telegrama: "T'espere, et necessite. Vine aviat. O. M.". Al cap d'una setmana, a les nou del matí d'un lluminós dia d'abril, Maria arribava a Roma. (Lozano: *Laodamia*, p. 126)

b) L'imperfet pot aparèixer igualment al començament d'una narració o d'un text expositiu per tal d'introduir el tema discursiu que es desenvoluparà tot seguit. Aquest ús apareix sovint en textos en què es comenten aniversaris de personatges o institucions, i permet tractar un esdeveniment puntual com una propietat definitòria o caracteritzadora del personatge o la institució. El fragment de (23), per exemple, apareix al començament d'un parlament pronunciat amb motiu del norantè aniversari de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta oració serveix, doncs, per a emmarcar el discurs, centrat en la trajectòria i les perspectives de futur de la institució.¹⁷

- (23) Avui fa exactament noranta anys, el dimarts 18 de juny de 1907, l'endemà d'una lluna nova, Enric Prat de la Riba, aleshores president de la Diputació de Barcelona, creava l'Institut d'Estudis Catalans (...) (Castellet: *L'IEC*)

En resum, es pot afirmar que l'imperfet narratiu assoleix un valor aspectual equiparable al del passat però a diferència d'aquest temps exigeix un moment de referència respecte al qual orientar-se (l'expressió temporal tematitzada) i s'usa bé per a tancar seqüències narratives bé per a introduir un tema discursiu.

(17) Amb aquesta funció emmarcadora, l'imperfet s'usa esporàdicament en seqüències narratives, com ocorre en el fragment següent: *Un mes després del casament, Clotilde, Eusebi i Valentina baixaven a l'estació d'Anvers, travessaven la Rue du Pélican i es ficaven en un edifici grisenc, perforat per nombroses finestres iguals: l'hotel Terminus.* (Soldevila: *Valentina*, p. 14.) Aquest fragment inicia un capítol de la novel·la *Valentina* titulat *Anvers, Plaça Verda* i, serveix, doncs, com a marc d'aquest capítol.

3.2. EL FUTUR I EL CONDICIONAL DELS HISTORIADORS

El futur i el condicional són temps verbals que indiquen posterioritat respecte al moment de l'acte de parla, en el cas del futur, i respecte a un moment de referència passat, en el cas del condicional. A causa d'aquest valor prospectiu, el futur i el condicional no designen situacions factuais (no denoten fets realment ocorreguts) sinó situacions que encara s'han de produir en el moment de l'acte de parla o en el moment que es pren com a referència. Hi ha casos, tanmateix, en què tot dos temps poden assolir un valor factual i designar situacions que, en un context no marcat, apareixerien expressades per mitjà del passat. Es tracta dels usos coneguts com a futur i condicional dels historiadors. El futur dels historiadors es documenta fonamentalment en obres historiogràfiques, on designa situacions ocorregudes en el passat amb posterioritat a una altra situació:

- (24) a. Després tornarà a Catalunya, on es dedicarà a llevar els darrers obstacles que s'oposaven a la unitat completa de l'ortografia, de la sintaxi i del lèxic català (...). I d'allí endavant, després de 1912, Fabra no publicarà més que llibres purament gramaticals i normatius (Coromines: *Lleures*, p. 401)
- b. No el rei, sinó el reialme era estèril. Tot el segle XV reflectirà la lluita impossible d'un país que no s'entenia a ell mateix, que no es resignava a una decadència inevitable. (Soler: *Història*, p. 122)

Una cosa semblant es pot dir del condicional que, com el futur, pot referir-se a situacions ocorregudes en el passat amb posterioritat a una altra situació. A diferència del futur, però, el condicional presenta menys restriccions discursives, ja que apareix en obres historiogràfiques, però també en obres autobiogràfiques o en relats amb narrador omniscient, com es pot observar, respectivament, en els exemples següents:¹⁸

- (25) a. Els ambaixadors arribaren a Madrid el 5 de febrer i iniciaren les visites, però l'endemà foren detinguts i enviats a presidi. No recobrarien la llibertat fins a l'any següent, i encara per un bescanvi de presoners quan la guerra ja era oberta. (Albertí: *L'onze*, p. 49)
- b. Quan Maria Albiol moriria aquella tardor tristíssima vinent jo em trobaria ben abandonada (Capmany: *Feliçment*, p. 122)
- c. L'altre pilonet li serví per fer una coca, a la qual més tard afegiria sucre cremat ben enrossit. (Ofèlia: *Boccatto*, p. 111)

En els fragments anteriors, el futur i el condicional poden ser substituïts sense problemes per les formes corresponents del passat (simple o perifràstic) ja que les oracions passades es visualitzen com un tot acabat. Notem, amb tot, que els temps de futur aporten un matís expressiu que mancava si s'usés el passat. Efectivament: en aquest context el passat es limitaria a introduir una nova situació dins una seqüència de fets històrics o narratius. El futur i el condicional, en canvi, estableixen una relació molt més estreta amb l'oració anterior respecte a la qual indiquen posterioritat; una relació que tendeix a interpretar-se no sols en el sentit temporal (primer i després) sinó també amb un cert matís causal (de causa i conseqüència subsegüent).

(18) En el cas del futur, les restriccions no són únicament textuals sinó també sintàctiques i pragmàtiques. A diferència del condicional, el futur no pot usar-se en contextos de subordinació, com mostren les diferències de gramaticalitat de (i), ni amb persones diferents de la tercera, com mostren, novament, les diferències de gramaticalitat de (ii) i (iii).

- (i) Aleshores es van adonar del caràcter irreversible que {?*tindrà /tindria} un any després la seva malaltia.
- (ii) Tres anys després d'acabada la guerra {s'exiliarà/*m'exiliaré/*t'exiliarà} definitivament a Mèxic.
- (iii) Tres anys després d'acabada la guerra {s'exiliaria/m'exiliaria/t'exiliaries} definitivament a Mèxic.

El condicional és un temps de passat i l'únic canvi que introdueix respecte als usos temporals canònics, és el fet de tenir un caràcter factual. El futur, en canvi, no és un temps de passat i presenta més modificacions respecte als usos bàsics, i lògicament moltes més restriccions.

3.4. EL PLUSQUAMPERFET DE LLUNYANIA

Un altre ús marcat estilísticament és el que podem anomenar plusquamperfet de llunyania. El plusquamperfet, com s'ha indicat més amunt, es comporta des d'una perspectiva temporal com un passat de passat. Esporàdicament, però, aquest temps pot utilitzar-se per a evocar situacions reiterades en un passat llunyà, o que el parlant percep vivencialment com a molt allunyades:¹⁹

- (26) a. Demà serà Sant Andreu. (...) Serà fira -virolada com una samfaina- a Torroella sobre el fons de romaní i d'espígol del Montgrí. De petit, hi havia anat amb el meu pare –amb la tartana i l'euga. (Pla: *Quadern*, p. 350)
- b. - Ja tornaré demà. O li telefonaré.
- És amic d'ella, vostè?
- Sí, havíem treballat plegats. (Pedrolo: *Mossegar*, p. 87)

Com en els casos analitzats fins ara, també en aquests exemples seria possible substituir el plusquamperfet pel passat (i en algun cas també per l'imperfet) sense provocar canvis en el valor de veritat o en el significat bàsic dels fragments. Allò que es veuria afectat serien els matisos estilístics associats a l'ús del plusquamperfet. Amb el passat tindríem una presentació neutra d'una situació passada. En aquest cas, però, es perdria la idea de llunyania i de contrast entre una situació que era habitual en el passat i que va deixar de ser-ho. Notem que en aquests contextos el valor d'anterioritat en el passat propi dels usos temporals rectes del plusquamperfet es reinterpreta subjectivament en termes de llunyania temporal i experiencial.

3.5. EL PRESENT NARRATIU

L'últim ús marcat estilísticament a què farem referència és el del present narratiu. Més amunt s'ha apuntat que les seqüències narratives es construeixen típicament en passat (simple o perifràstic) i que aquest temps s'identifica típicament amb el primer pla de la narració. Aquesta afirmació, sense deixar de ser certa, ha de ser matisada almenys pel que fa a les narracions de caràcter oral. Si en les narracions escrites, el primer pla de la narració s'identifica amb el passat (simple o perifràstic), en les narracions orals (o en les que imiten d'alguna manera l'oralitat) el passat es troba sovint en alternança amb el present. Més encara: un dels trets més característics de les narracions orals és el canvi d'esfera temporal que implica l'ús del present en un context temporalment passat. El canvi d'esfera, de fet, contribueix a atorgar una major vivacitat al discurs narratiu i a introduir els esdeveniments que resulten més rellevants:

- (27) L'altre dia estàvem parlant tranquil·lament al carrer quan de sobte arriba un policia i comença a escridassar-nos.

(19) A partir de l'elaboració de corpus orals, Alturo (1995 i 1997: 212) constata que aquest ús del plusquamperfet resulta bastant més usual en el parlar de l'Alta Ribagorça que no pas en altres parlars, com ara el de Barcelona. Si aquestes diferències són correctes, cal concloure que en alguns parlars el valor de llunyania ha deixat de ser un simple valor estilístic i, per un procés de convencionalització, s'ha convertit en un dels valors bàsics d'aquests temps.

Notem que en aquests contextos el present equival funcionalment al passat i es comporta, per tant, com un temps de passat perfectiu, com un temps que designa situacions perfectament delimitades en el passat. Com en els casos analitzats fins ara, aquests ús té un component estilístic ben evident: el canvi d'esfera funciona com un marcador de rellevància discursiva, com un element amb el qual es crida l'atenció de l'interlocutor sobre determinats fets narrats. Dit amb unes altres paraules: el canvi d'esfera trenca la rutina de la narració en passat i es converteix, així, en l'element que atorga, segons la doctrina estilística tradicional, vivacitat a la narració.

Un ús estilístic relacionat amb el present narratiu, però no totalment identificable amb aquest, és el que podem anomenar present de ficció. A diferència del present narratiu, el de ficció apareix típicament en narracions escrites i no es troba en alternança amb altres temps de passat:

- (28) a. Es dutxa, obre els diaris, menja una poma i s'estira al llit amb la bata de bany. Sona el telèfon. (Palol: *Legislador*, p. 13)
- b. Abans que la situació empitjori, l'Oliveira els llança violentament la cadira al damunt, surt de la sala i arrenca a córrer. (Pàmies: *Sentimental*, p. 98)

La funció estilística d'aquest ús, de fet, no és atorgar més rellevància a determinades situacions narrades sinó la de presentar els fets passats com si s'estiguessin produint en el moment de la lectura, com si s'estiguessin projectant davant els ulls del lector-espectador.

4. CONCLUSIONS

Els temps verbals constitueixen un sistema complex en el qual s'estableixen oposicions basades en el temps, en l'aspecte i en la distància temporal. Partint exclusivament d'aquest sistema d'oposicions, es poden explicar fàcilment les propietats narratives apuntades en els estudis d'estilística tradicional. El caràcter perfectiu del passat (simple o perifràstic), per exemple, justifica que aquest temps pugui construir seqüències narratives i s'identifiqui amb el primer pla de la narració. El caràcter anafòric (o relatiu) de l'imperfet, d'altra banda, explica que aquest temps s'identifiqui amb el segon pla de la narració i tingui un valor bàsicament descriptiu. El sistema d'oposicions temporals i aspectuals també permet donar compte dels usos estilísticament marcats dels temps verbals. L'imperfet, el futur, el condicional, el plusquamperfet i el present assoleixen a vegades valors que, en contextos no marcats, correspondrien al passat. En tots aquests casos, els temps verbals mantenen alguna de les seves propietats bàsiques però introdueixen modificacions que es tradueixen en canvis de caràcter pragmaestilístic estretament relacionats amb determinats efectes narratius.

MANUEL PÉREZ SALDANYA
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALTURO, N. (1995): «La variació d'haver auxiliar en el català nord-occidental», dins TURELL, M. Teresa (ed.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona, PPU, pp. 221-255.
- (1997): *La semàntica verbal del català: la representació dels esdeveniments*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral.
- (1998): «Registres i semàntica verbal: l'ús de les formes de perfet i de present perfet», dins PAYRATÓ, L. (ed.), *Oralment. Estudis de variació funcional*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 91-114.
- (1999): «El papel de la anterioridad y de la perfectividad en la representación de estados y eventos», dins SERRANO, M. J. (ed.), *Estudios de variación sintáctica*, Madrid/Frankfurt, Vervuert-Iberoamericana, pp. 143-172.
- (2000): «El tractament del significat dels temps verbals en l'obra de Pompeu Fabra», *Actes del Col·loqui internacional "La lingüística de Pompeu Fabra"*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, en premsa.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, distràtica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BINNICK, R. I. (1991): *Time and the Verb. A Guide to Tense and Aspect*, Oxford, Oxford University Press.
- BULL, W. E. (1960): *Time, Tense and the Verb: a Study in Theoretical and Applied Linguistics, with Particular Attention to Spanish*, Berkeley, University of California Press.
- BYBEE, J., R. PERKINS i W. PAGLIUCA (1994): *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- CARRASCO GUTIÉRREZ, Á. (1998): *La correlación de tiempos en español*, Tesi doctoral, Universidad Complutense.
- CABRÉ, M. T. i G. RIGAU (1986): *Lexicologia i semàntica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- COMRIE, B. (1976): *Aspect*, Cambridge, Cambridge University Press.
- (1985): *Tense*, Cambridge, Cambridge University Press.
- DAHL, Ö. (1985): *Tense and Aspect Systems*, Oxford, New York, Basil Blackwell.
- DEPRAETERE, I. (1996): «Foregrounding in English relative clauses», *Linguistics* 34, pp. 699-731.
- ENÇ, M. (1987): «Anchoring Conditions for Tense», *Linguistic Inquiry* 18, pp. 633-657.
- ESPUNYA, A. (1996): *Progressive Structures of English and Catalan*, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi doctoral.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, L. (1995): «La interpretación temporal de los tiempos compuestos», *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 22, pp. 363-396.

- (1998): *El aspecto gramatical en la conjugación*, Madrid, Arco/Libros.
- HAVU, J. (1997): *La constitución del sintagma verbal en el español moderno*, Helsinki, Academia Scientarum Fennica.
- HOPPER, P. i S. THOMPSON (1980): «Transitivity in grammar and discourse», *Language* 56, pp. 251-299.
- HORN, L. (1984): «Towards a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicatures», dins SCHRIFIN, D. (ed.) *Meaning, Form and Use in Context*, Washington D. C., Georgetown University Press, pp. 11-42.
- HORNSTEIN, N. (1977): «Toward a Theory of Tense», *Linguistic Inquiry* 8, pp. 521-557.
- (1990): *As Time Goes By*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- LABOV, W. (1977): *Language in the Inner City*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- MAINGUENEAU, D. i V. SALVADOR (1995): *Elements de lingüística per al discurs literari*, València, Tàndem.
- PAR, A. (1923): *Sintaxi catalana*, Halle, Max Niemeyer.
- PARTEE, B. (1984): «Nominal and temporal anaphora», *Linguistics and Philosophy* 7, pp. 243-286.
- REICHENBACH, H. (1947): *Elements of Symbolic Logic*, London, Collier-Mcmillan.
- REINHART, T. (1984): «Principles of gestalt perception in the temporal organization of narrative texts», *Linguistics* 22, pp. 779-809.
- ROCA PONS, J. (1971): *Introducció a l'estudi de la llengua catalana*, Barcelona, Vergara.
- ROJO, G. (1974): «La temporalidad verbal en español», *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 1, pp. 68-149.
- SMITH, C. S. (1991): *The parameter of aspect*, Dordrecht, Kluwer.
- TASMOWSKI-DE RYCK, L. (1985): «L'imparfait avec et sans rupture», *Langue Française* 67, pp. 59-77.
- VENDLER, Z. (1967): *Linguistics in Philosophy*, Cornell, Cornell University Press.
- WEINREICH, H. (1964 [1968]): *Estructura y función de los tiempos en el lenguaje*, Madrid, Gredos.

REFERÈNCIES DEL CORPUS

- ALBERTÍ, S., *L'onze de setembre*, Barcelona, Albertí Editor, 1977.
- CALDERS, P., *Cròniques de la veritat oculta*, Barcelona, Edicions 62 i «la Caixa», 1979.
- CAPMANY, M. A., *Feliçment jo sóc una dona*, Barcelona, Editorial Nova Terra, 1969.
- CASTELLET, M., *L'IEC, trajectòries i perspectives de futur*, parlament pronunciat a la seu de l'IEC el 18.VI.97.
- COROMINES, J., *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 1971.
- DRACS, O., *Bocato di cardinali*, València, 3 i 4, 1985.

- LOZANO, J., *Laodamia i altres contes*, València, 3 i 4, 1986.
MARTÍN, J., *Muts i a la gàbia*, Barcelona, La Magrana, 1986.
MOLL, F. de B., *Un home de combat (Mossèn Alcover)*, Palma de Mallorca, Moll, 1961.
MORET, X., *L'Amèrica que estimava Moby Dick*, València, 3 i 4, 1985.
PALOL, M. de, *El legislador*, Barcelona, Destino, 1997.
PÀMIES, S. *Sentimental*, Barcelona, Quaderns Crema, 1995.
PEDROLO, M. de, *Mossegat-se la cua*, Barcelona, Edicions 62, 1977.
RODOREDA, M., *Mirall trencat*, Barcelona, Edicions 62 i «la Caixa», 1983.
PLA, J., *Quadern gris*, vol I, Barcelona, Destino, 1983.
SOLDEVILA, C., *Valentina*, Barcelona, Edicions 62 i «La Caixa», 1982.
SOLER, T., *Història de Catalunya (modèstia a part)*, Barcelona, Columna, 1998.